

Прогноз ризику проявів насильства не є точною наукою, і нині продовжує залишатись предметом серйозних дискусій. Останні досягнення у вивченні передбачення ризику насильства дозволяють розширити уявлення про психологічні наслідки різних видів насильства над дітьми в сім'ї, методи надання психологічної допомоги та розробку психокорекційних програм. Разом з тим, надання психологічної допомоги дітям, які пережили різні види насильства, вимагає врахування особливостей дітей різного віку та підготовки кваліфікованих кадрів для роботи з ними.

Таким чином, проблема дослідження наслідків насильства над дітьми в сім'ї потребує спеціального її розгляду в психологічній науці і пов'язана з розробкою нових педагогічних технологій, надання психологічної допомоги дітям різного віку жертвам насильства з урахуванням їх вікових особливостей і наслідків перенесених видів насильства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баева И. Психологическая безопасность образовательной среды : развитие личности / И. Баева, Е. Волкова, Е. Лактионова. – СПб, 2011. – 272 с.
2. Забядькина Е. Помощь жертвам домашнего насилия / Е. Забядькина // Насилие и социальные изменения. – 2000. – № 3. – С. 58.
3. Зиновьева Н. Психология и психотерапия насилия. Ребёнок в кризисной ситуации / Н. Зиновьева, Н. Михайлова. СПб. : Речь, 2003.
4. Орлов А. Психологическое насилие в семье : определение, аспекты, основные направления оказания психологической помощи / А. Орлов // Психолог в детском саду. 2000. – № 2–3. – С. 182–187.
5. Писклакова М. Анатомия насилия / М. Писклакова, А. Синельников // Социальному работнику о проблеме домашнего насилия / Сост. Е. Потапова, А. Синельников. – М. : Проспект, 2001. – 378 с.
6. Сафонова Т. Жестокое обращение с детьми и его последствия / Т. Сафонова, Е. Цымбал // Жестокое обращение с детьми : сущность, причины, социально-правовая защита. – М. : ТЦ «Сфера», 1993. – С. 270.
7. Сафонова Т. Плата за жестокость : проблемы профилактики жестокого обращения с детьми в семье / Т. Сафонова, Е. Цымбал, Н. Ярославцева // Народное образование. – 1995. – № 5. – С. 88–91.
8. Українська психологічна термінологія : словник-довідник // за ред. М.-Л. А. Чепи. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010.
9. Цымбал Е. Жестокое обращение с детьми : причины, проявления, последствия : [учебное пособие] / Е. Цымбал. – М. : РБФ НАН. – 2007. – Выпуск 11. – (Серия «Работа с детьми группы риска»).

Алла Ревт,

канд. пед. н., доцент,
Дрогобицький державний
педагогічний університет
імені Івана Франка

ГУМАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК ШЛЯХ АНТРОПОЛОГІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

У статті розкрито концептуальні основи виміру проблеми, обґрунтовано основні шляхи антропологізації педагогічного процесу, що спрямовані на ефективну взаємодію вчителя та учня у навчально-виховному процесі. Проаналізовано різні підходи у педагогічній практиці щодо гуманізації педагогічного процесу.

Alla Revt

HUMANIZING THE PEDAGOGIC INTERACTION AS A WAY OF PEDAGOGIC ANTHROPOLOGY PROCESS

This paper deals with the conceptual frameworks of the problem, outlines main ways of how to turn educational process anthropologic and ensure an effective interaction between teachers and students in the educational process. It analyzes different approaches to teaching practice for the humanization of the pedagogic process.

Школа є одним із соціальних інститутів, в якому формується особистість дитини на тривалому і важливому у віковому аспекті відрізку життя. Тому така якість, як емпатія людей, що оточують, передовсім педагогів, відіграє важливу роль у створенні атмосфери взаєморозуміння і довіри у навчально-виховному процесі. Особливо неприйнятними у сучасній школі є будь-які форми насильства як однієї з домінуючих причин дезадаптивної та девіантної поведінки у вихованців, порушення психічного та морального здоров'я.

Провідною антропологічною ідеєю гуманістичного виховання є категорія свободи. У дослідженнях останнього десятиліття (О. Газман) гуманістичне уявлення про людину включає її розгляд як істоти природного (біологічного), соціального (культурного) та екзистенціального (незалежного, самосущого, вільного). Ключовою характеристикою змісту екзистенціального вимірювання є свободоздатність, що розуміється як здатність до автономного, неконформістського існування, до самостійного і незалежного

будівництва своєї долі і відносин зі світом, реалізації справжнього життєвого призначення. Сутність проблеми свободи у педагогіці є гармонізація взаємовідносин вчителя та учня [2, с. 64].

О. Газман вводить поняття «свобода від» і «свобода для» і доходить висновку, що виховна діяльність, спрямована на забезпечення дитині «свободи від», припускає захист дитини від придушення, образи гідності, у тому числі й від їх власних комплексів, а виховання у душі «свободи для» – означає створення сприятливих умов для розвитку автономного «самоздійснення». Дорослішання як процес руху дитини від залежності до незалежності, є, за своєю суттю, шляхом боротьби за свободу, тому однією з найяскравіших ідей, народжених у рамках «педагогіки свободи» є ідея педагогічної підтримки дитини в освіті, яка полягає в спільному з дитиною визначенні її інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод, що заважають зберігати людську гідність і досягати позитивних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні та веденні способу життя [2, с. 88].

Розуміння особистості учня є індивідуальною реалізацією пізнавальних можливостей педагога, що у педагогічній взаємодії можливо реалізувати не тільки на глибинному сприйнятті педагогом філософських ідей свободи, але і на усвідомленні ним положень філософії екзистенціалістів і філософії життя, герменевтики, синергетики, акмеології і семіотики.

Збереження індивідуальності, недопущення знеособлення дітей – один з найважливіших напрямів гуманізації простору дитинства. Не менш значущим для педагогіки є уявлення про те, що внутрішній світ особистості відкривається в акті саморефлексії і що саме тут починається пошук індивідом свого справжнього «Я».

Ефективність виховної діяльності пов'язана з тим, наскільки глибоко вдасться проникнути педагогові в глибини дитячого буття. Допомогу вчителю в цьому процесі надає герменевтика – стародавнє, відоме з часів тлумачення біблейських джерел, учіння про принципи інтерпретації, тлумачення і розуміння текстів, яке і сьогодні інтенсивно розвивається на основі ідей, висловлених у різний час видатними мислителями. У процесі спілкування з дитиною метою педагога є «вичерпання» кожної конкретної ситуації, збагнення глибинних (несвідомих) сенсів (мотивів) вчинків і поведінки дітей. Власне цілісне бачення дитини наближує педагога до розуміння її унікальності. Важливо і те, що на всіх етапах розуміння, інформація про дитину розглядається не як закінчений, а як такий, що постійно розвивається матеріал, який щоразу створюється по-новому, а не відтворюється раз і назавжди за заданим еталоном [1, с. 38].

Підхід герменевтики допомагає педагогу долати психологічні бар'єри перед новизною ситуації, стереотипами традиційних уявлень про виховну діяльність і, в результаті, – демонструвати оригінальність думок і рішень, самостійність думки, здатність ухвалювати нестандартні рішення, розвиває педагогічну активність у подоланні ситуацій непорозуміння, забезпечує глибину збагнення кожного вихованця, що наближує педагога до розв'язання завдань гуманізації дитинства. Синергетичний підхід до технологій педагогічної діяльності дає можливість підняти її евристичний потенціал.

Взаємодію педагога і дитини також можна розглядати як взаємодію знакових систем, що вивчає семіотика. Використання в педагогічному процесі досягнень дає можливість дивитися на виховання як на знакові системи дорослого, що взаємодіють між собою, і дитини та стверджувати, що взаємодія можлива, якщо є, або може бути знайдена спільна мова, зрозуміла обидвом сторонам, якщо досягнутий високий рівень взаєморозуміння. У спілкуванні з дітьми педагог використовує різні знаки: слово, міміку, жест. Уміння розшифрувати вербальні і невербальні знаки дитини – серйозна педагогічна проблема. Нерідко, коли дорослі намагаються допомогти дітям у подоланні труднощів, які ті відчувають у міжособистісних відносинах або в навчанні, вони не в змозі з'ясувати справжні причини їх виникнення. Це відбувається тому, що дитина далеко не завжди уміє словами або жестами достатньо точно виразити свою тривогу. Дослідження показують, що вихователь у сучасних умовах повинен володіти методами психотерапії і психоаналізу, навчитися вислуховувати дитину, давати їй можливість виговоритися, вміти розшифрувати її жести, міміку, вчинки, малюнки тощо.

У реальній педагогічній практиці гуманізація педагогічного процесу можлива при дотриманні таких умов:

- забезпечення внутрішніх умов (установок, потреб, здібностей) для розвитку «самості», саморозвитку (через механізми самопізнання, рефлексії, цілепокладання, фізичного і психологічного захисту, самореалізації);
- створення сприятливих зовнішніх умов (місця існування) для психічного і біологічного (фізичного) існування і розвитку дитини (харчування, одяг, меблі, навчальні та інші освітні засоби);
- організація олюдненого мікросоціального середовища (гуманістичні відносини, спілкування, творча діяльність, психологічний клімат і ін.).

Гуманізація педагогічного процесу висуває значні вимоги до педагога (вчителя, вихователя) і самого вихованця, проте однією з важливих умов є наявність в усіх суб'єктів педагогічної взаємодії толерантності. Відомо, що толерантність розуміється як здатність людини співіснувати з іншими людьми, що володіють іншим менталітетом, які ведуть інший спосіб життя, виражається в терпимості і прагненні досягти взаємного розуміння і згоди без застосування насильства, переважно методами роз'яснення і переконання [3, с. 17]. Виховання толерантності – це загальна справа багатьох державних і суспільних інститутів, але коли його об'єктами є діти, головне навантаження і відповідальність у роботі з ними лягає разом з сім'єю на освітнє середовище, на вчителів, вихователів, соціальних педагогів, шкільних психологів тощо.

Розв'язанню цих задач може сприяти організація спільних справ, що дають змогу учням презентувати себе один одному з кращого боку, скажімо, продемонструвати свої здібності і захоплення технікою, комп'ютерними програмами, спортом, туризмом, танцями. Учитель не втрапить можливості підтримати навіть скромні успіхи тих дітей, які не користуються великою увагою з боку однокласників. Важливо залучати школярів до національної культури різних народів, організувати для них зустрічі з представниками інших культур. Чим старшими стають діти, тим кориснішим може бути відверте обговорення проблем класу, школи, села, міста, що хвилюють їх, але і подій в країні і в світі, навчання умінню критично мислити, вести діалог, аналізувати свою і чужу точки зору, що вимагають толерантного до них ставлення.

Вихователю необхідно встановити довірливі відносини з вихованцями, проявляти толерантність до підліткової і молодіжної субкультури. Делікатності вимагають індивідуальні бесіди з тими дітьми, які викликають тривогу у педагога, особливо з самолюбивими, замкнутими, конфліктними, із завищеною або заниженою самооцінкою. Толерантність професійно необхідна самому педагогові, оскільки діти різні і ставлення до них може бути різним, але проявляти його необхідно принципово однаково: рівно, шанобливо, терпимо, тактовно, інколи переступаючи через власні негативні емоції. Це не виключає права педагога на вимогливість, незадоволеність або навіть гнів, але припускає їх коректний прояв.

Отже, гуманізація педагогічного процесу означає впорядкованість дитячого життя, забезпечення вихованцям ситуацій спонтанного і усвідомленого вибору, сильних емоційних переживань, простору повної свободи. Розвиток особистості дитини успішно реалізується в умовах психологічної безпеки, визнання педагогом цінності кожної дитини, відмови від зовнішнього оцінювання, глибокої емпатії.

Освіта як процес і результат у контексті даних проблем набуває значущості лише в тій мірі, в якій вона відповідає потребам розвитку індивідуальності, суб'єктності та самоцінності учнів, їх соціокультурній адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневський О. Дитиноцентризм і системно-ціннісний підхід до змісту виховання / О. Вишневський // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 37–40.
2. Газман О. Воспитание и педагогическая поддержка детей в образовании / О. Газман. – М., 1986. – 215 с.
3. Клепцова Е. Терпимое отношение к ребенку : психологическое содержание, диагностика, коррекция / Е. Клепцова. – М., 2005. – 125 с.
4. Москатова А. Развивающее обучение : антропологические аспекты / А. Москатова. – М. : Наука, 2001. – 117 с.
5. Ситаров В. Педагогика и психология ненасилия в образовательном процессе / В. Ситаров, В. Маралов. – М., 2000. – 246 с.